

AZ ÖNGYILKOSSÁG KUTATÁSA

A magyar öngyilkossági helyzetről 1990 óta több könyv is készült, amelyekben a szerzők a hazai suicidum okait kutatják. Ezeket az értelmezéseket kívánom bemutatni néhány fontosabb kötet ismertetésével.

A statisztikák szerint Magyarország évtizedekig vezette a világranglistát a százezer lakosra jutó öngyilkosságok tekintetében. Eppen ez az egyik kiinduló pont, mely megosztja a kérdéskörrel foglalkozókat: Magyarországon mennyiben fogadják el ezeket a számokat? A statisztikai-szociológiai módszert választotta Böszörményi Ede *Az öngyilkosság múltja és jelene* című történeti vázlatában. XIX. és XX. századi magyarországi adatokból indult ki 1991-ben megjelent könyvében. A XIX. századi adatok az egyházi anyakönyvekből származnak, és a „rendőrségi, polgármesteri kimutatások jó, ha a század végén jelentkeznek”. Böszörményi Ede az általa is csak többé-kevésbé megbízhatónak ítélt statisztikák segítségével magyarázza a magyar öngyilkossági helyzetet, s ezzel kapcsolatban a „történelmi-társadalmi erők változásait”.

A már ismert gyakorisági adatok között a korszakonkénti, országonkénti, területi, települési, nemek szerinti, vallási, nemzetiségi különbségeket tárgyalja. A módszer kritikájaként megfogalmazható, hogy az, hogy egy haláleset öngyilkosság-e vagy sem, egy halálóki minősítési folyamat eredménye, ezért országonként és korszakonként eltérő lehet. Az országok közötti történeti összehasonlítás ezért is nehézkes. Egy országon belül már használhatók a statisztikák, ugyanis a területi és korcsoportonkénti megoszlások is magyarázatot adhatnak néhány kérdésre.

Növelheti az adatsorok magyarázó erejét, és további kutatások kiindulópontjává szolgálhat, ha más, például bűnüldözési, egészségügyi, halálózi statisztikákkal vetjük össze az öngyilkossági gyakoriság alakulását.

A szociológiai-statisztikai adatok felhasználhatóságának egyik kritikusá, Buda Béla szerint a szociológiai kutatásoknak a szociálpszichológiához kell kapcsolódnuk, ugyanis ezek biztosítanak a „szociológiai nézeteknek szubsztrátumot, hangsúlyt, értelmezési lehetőséget”. Buda Béla azzal érvel, hogy a személyiség társadalmi termék, „lélektani sajátosságai társadalmi hatásokra alakulnak ki és szilárdulnak meg, mindezen tényezők szociológiailag vizsgálhatók, de

ehhez kell a személyiség és a rá ható emberi, társas folyamatok behatóbb pszichológiai ismerete is.”

Az emberi magatartástudomány eredményeit figyelembe véve folytatott kutatásokat Kopp Mária és Skrabski Árpád foglalták össze, akik a magyar lakosság pszichikai helyzetéről 1995-ben *Magyar lelkiállapot* címmel jelentették meg vizsgálataik eredményét. A kutatások célja a neurotikus és a depressziós tünetegyüttes és háttértényezőinek leírása volt terület, nem, kor szerint; különösen a veszélyeztetett, valamint a viszonylag védett régiók, rétegek azonosítása. A neurotikus tüneteket kérdőívekkel mérték, s az ilyenekről panaszkodók aránya 1983 és 1988 között 24 %-ról 34 %-ra növekedett. 1983-ban a dél-alföldi megyékben tapasztaltál a neurotikus tünetet, ugyanott, ahol az öngyilkosság is a leggyakoribb Magyarországon. A nyugati- és a középdunántúli megyékben 1983-ban és 1988-ban is azt tapasztalták, hogy a neurotikus és a depressziós tünetek is ritkábban fordultak elő, mint a Pécs-Nyiregyháza vonaltól délkeletre. A háttértényezők feltárása után megállapították, hogy a „neurotikus tünetekben szenvedők valamennyi társadalmi-gazdasági problémáról nagyobb arányban panaszkodtak, mint a neurotikus tünetektől nem szenvedők, annak ellenére, hogy jövedelmük 1988-ban nem volt alacsonyabb az országos átlagnál.” Ezt az elégedetlenségre való beállítottságot tartja a Kopp-Skrabski szerzőpáros a neurozís lényegi jellemzőjének. Ebben a neurotikus állapotban a várakozásainkat nem a reális lehetőségekhez viszonyítjuk. Fontos társadalmi következménynek tartják, hogy a neurotikusok magas aránya miatt nagy az irreálisan elégedetlenek aránya is. Ezért a neurozís megelőzését alapvető politikai és társadalmi feladatnak tartják.

A legfontosabb gyakorlati intézkedések szerintük a nagycsalád összetartása, közös működtetése. „Alapvető a tömegkommunikáció közösség- és családellemes manipulációinak ellensúlyozása, valamint a családközponitú új közösségi formák: egészségpénztárak, segélyegyletek, egyesületek, polgári tanácsadó szervezetek támogatása... A tömegtájékoztató egy egész ország népében tud egyszerre szorongást kelteni, azaz azt az érzést, hogy tehetetlenek, mert képtelenek a közelgő veszélyek elhárítására.” Kopp és Skrabski a depresszió központi szerepét hangsúlyozza az öngyilkosságban is. Nem fogadja el ezt az állítást Zonda Tamás, aki területi

elemzése során a neurotikus zavarok és az öngyilkossági arányszámok megyei adatait hasonlított össze. Megállapította, hogy az öt legenyhébbben és legsúlyosabban neurózissal „fertőzött” megye és az öt legmagasabb és legalacsonyabb öngyilkossági rátájú megye nem esik egybe. A neurózis szempontjából az öt legfertőzöttebb megye: Győr-Sopron, Fejér, Nógrád, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok, míg az öt legmagasabb öngyilkossági rátájú megye: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun, Bács-Kiskun és Csongrád. „A neurózis-morbiditás tehát az öngyilkosságok gyakoriságában észlelhető területi különbségeket magyarázni nem tudja.” Arról pedig, ahogyan a szerzőik levonják a következtetéseiket, amelyek például a tömegkommunikációra vagy a manipulációkra vonatkoznak, megállapítható, hogy nem cáfolhatók, mivel a bizonyításokat sem írják le. A biológiai elmélet és következtetések között nem fedeztem fel közvetlen kapcsolatot. A szerzők a tömegkommunikációt és annak hatásait nem vizsgálják, és úgy tesznek arra megállapításokat.

Zonda Tamás könyve (*Öngyilkos-e a magyar nép?*) 1995-ben jelent meg, s a fentebb már ismertetett depressziós-hipotézisről idézett bírálata ebben olvasható. Zonda a történeti-statisztikai elemzést kultúrtörténeti fejtegetésekkel egészíti ki, s arra a megállapításra jut, hogy „a magyarság önpusztító attitűdöt, indítékot a nyugati kultúrkör közvetítésével tanulta, szocializálta.” Megállapítja, hogy a magyarok nem eredendően destruktív készletűek, s a XIX. században is még a nyugati országok vezettek az öngyilkossági statisztikákban. A társadalmi szinten történő minta átadás és átvétel és a szocializáció az okai a magyarországi gyakoriság növekedésének. Zonda Tamás könyvének logikailag második fejezetében az öngyilkosságok lehetséges okait régiókra bontva tekinti át. Az Alföld és a többi országrész karakter-beli eltérését tekinti a szerző az egyik legfőbb oknak. Az alföldi ember karaktere megőrzött valamit ősi agressziójából, amit a török idők alatt egészen a XVIII. századig konzervált, mivel nem uralkodott az indulatain kiépült intézményrendszer. A baj akkor kezdődött, amikor „a törvény ereje gátat szabott az agresszió gátlástalan kiélésének.” Az agresszió kezelésének módjai kevésbé ismertek, ezért „a heteroagresszív impulzusok egy része átfordul autoagresszivitásba...” A kultúrtörténeti következtetések nem teljesen bizonyítottak, hiszen például a magas öngyilkossági arányokat éppúgy ma-

gyarázhatjuk a XVIII. századi betelepülők kialakulatlan kapcsolathálói, mint a szerző feltevései. A „legősibb” alföldi populációval pedig szembeállítható Czeizel Endre megállapítása, amely szerint a legmozdulatlanabb tájegység – bizonyítottan – az Őrség, (amely Vas megyében található), és az alföldi megyéknél jóval alacsonyabb öngyilkossági gyakoriságú.

Átfogó elmélet megalkotására nem vállalkozik Buda Béla az 1997-ben megjelent, *Az öngyilkosság* című könyvében, amelyben több korábbi írását, előadását gyűjtötte össze. Az elméleti világba, a tudományos ideák világába kíván e kötet bevezetni. A szerző megfogalmazza, hogy „az öngyilkosság szinte minden humán tudományág területére is tartozik, és a kutatásához elengedhetetlen a multidiszciplináris közelítés, megértése pedig interdiszciplináris szemlélet és ismeretek nélkül egyenesen lehetetlen.” A kötetben található írásokban adatokat találunk az öngyilkosság szociológiai, pszichológiai kutatásának elmélettörténetéről, a magyarországi statisztikai adatok elemzéséről, az orvos szerepéről az öngyilkosság megelőzésében, s ennek kapcsán az empátiáról, arról, hogy az orvosnak tudatosan kell alkalmaznia a beleélő képességet. Azt tapasztalja, hogy az ilyen megközelítésekkel válhatnak érthetőbbé az öngyilkossági kísérletek, öngyilkosságok, és az egyes esetek megfejthetők így az egyén sajátos élethelyzetéből, gondolkodásmódjából. Találunk a könyvben egy összefoglaló fejezetet a magyarországi öngyilkossági helyzetről, okairól, a hazai kutatás történetéről és annak elméleti hátteréről. A szerző az egyik fejezetben az esettanulmányok szerepéről ír az öngyilkosságok megértésében és a hipotézisalkotásban. A kötet végén egy remélhetőleg elkészülő szintézis elemeit olvashatjuk, amelyben Buda Béla a legújabb külföldi és magyar eredményekről ír. *Az öngyilkosság* igaz, hogy nem tartalmaz komoly szintézist, de cserében sok olyan információt kapunk, amely bárkinek jó bevezetés lehet a suicidum témájába.

Az interdiszciplináris megközelítésben íródott Kézdi Balázs: *A negatív kód* című könyve, amely 1995-ben jelent meg. A nyelv és a pszichológia találkozásából alakult ki a szerző negatív kulturális kódja. Abból indult ki, hogy a verbális kommunikáció is viselkedés, nem csupán információátvitel, hanem cselekvések vizsgálata is. A szerző az öngyilkossági diskurzus felismerésében tulajdonít nagy szerepet a verbális viselkedésnek. A nyelv használatát is konvenciók

vezérlik, mint a nyelvtani szerkezetek felépítését: „a nyelvhasználati szabályok éppúgy jellemzik a nyelvet és éppúgy a beszélők nyelvi képességéhez, nyelvi tudásához tartoznak, mint a szó szoros értelmében vett nyelvtani szabályok.”

Az öngyilkossági krízisben levők megnyilatkozásait a tagadás uralta, szerint a kontrollcsoport tagjaival. A krízisben levőket még a megszűnésre vonatkozó szemantikai struktúra, valamint a suicidumra utaló szövegszintű megnyilatkozás különböztette meg a másik csoporttól. Jellemző még a dialógussal szemben a monológ és az interperszonális távolyítás.

„Tudjuk azt is, hogy amit egy kultúra egy bizonyos kódban *mond el*, azt azért teszi így, mert éppenséggel csakis ez a kód áll rendelkezésre.” Minden jelrendszer valamely kultúra terméke, s a kulturális kódok használói ennek segítségével látják a világot. Kézdí arra a következtetésre jut, hogy a tagadásban jelentkező *negatív kód* jelkollékcója mint homológ metaforikus kód működik a magyar kultúra szimbolikus rendszerében. „A homológ-metaforikus kódok olyan jelrendszerek, amelyek nem jelrendszerként (nem ebből a célból) jöttek létre, mégis azok. Alapvető jellemzőjük éppen ebben a negativitásban van. Lényegük szerint úgy működnek, hogy ezt a jelkollékcót artikulálják, az, amit a homológ metaforikus kódolás szintjén *tulajdonképpen* kommunikálnak, nem azonos azzal, amit kommunikálni vélnek... A magyar suicidum szcéna – circulus vitiosus –, vagyis az önpusztításra referáló diskurzus konstituálja önmaga tárgyát.” Kézdí szerint a nyelvünkben reprezentált kultúránk a negativitást (a tagadót) preferálja, ami annak a nyelvi megjelenítése), hogy a valóság (a létezés) nem felel meg a lehetőségnek (a lényegnek), s a pozitív tartalom csupán a tagadás tagadásaként ragadható meg. A szorongás megszüntetésének pedig természetes, kultúrából következő lehetőségeként jelenik meg az öngyilkosság. A fentebb ismertetett könyvek szerzői többségükben pszichiáterek, ám ha az elméleti folyamatok bemutatásán túlmenően az okokat is kutatják, interdiszciplináris megközelítésre kellene törekedniük, mert az öngyilkosság problémakörében olyan társadalomtudományi ismeretekkel és módszerekkel egészíthetik ki eredményeiket, amelyek jobban illeszkednek az elméleteikhez, illetve alátámaszthatják következtetéseiket is.

(Böszörményi Ede: *Az öngyilkosság múltja és jelene*, 1991, Szerzői kiadás; Buda Béla: *Az ön-*

gyilkosság, 1997, Animula Egyesület; Kézdí Balázs: *A negatív kód*, 1995, Pamponia Könyvek; Kopp Mária – Skrabski Árpád: *A magyar lelkiállapot*, 1995, Végeken Kiadó; Zonda Tamás: *Öngyilkos nép-e a magyar*, 1995, Végeken Alapítvány)

Szegő Károly

OKTATÁSPOLITIKAI ELEMZÉS

Az OECD (*Organization for Economic Cooperation and Development*) által kiadott *Education Policy Analysis* című kötet a nemzetközi oktatási indikátorok 1997-es kiadásához társul. Célja az aktuális politikai célok és kérdések elemzése, s az adatok interpretációjának megkönnyítése. Ez néhány kiválasztott, s politikailag kiemelten fontosnak, aktuálisnak ítélt terület indikátorainak bemutatásával, elemzésével történik. A nemzetközi összehasonlítást lehetővé tevő indikátorok képzését és az adatgyűjtést az OECD INES programja (*Indicators of Educational Systems*) végzi. Jelen kötet a tagországok együttműködése eredményeképpen összegyűjtött adatokból szerkesztett indikátorok tematikus elemzésén alapul – bemutatja az összehasonlító adatok elemzési lehetőségeit, eredményeit és korlátait. Az elemzési lehetőségeket tekintve a szöveg több helyen is utal arra, hogy elsősorban a döntéshozókat szeretné segíteni, emellett természetesen a kutatók számára is nélkülözhetetlen. Korlátaira is reflektál néhány helyen: nem tudja igazán az összehasonlíthatást végigvinni, a nemzeti oktatási rendszerek adatai mögött meghúzódó különbségeiket bemutatni. Ez a korlát átvezet a műfaj kérdéséhez: bár a kiadvány címe *oktatáspolitikai elemzés*, a cím mindkét eleme alatta marad annak, ami az olvasóban ennek kapcsán felmerül: nem igazán oktatáspolitikáról esik szó a kiadványban, s még kevésbé ezek elemzéséről. Amiről szó van, azok az egyes oktatáspolitikák egyes eredményei adatokban kifejezve és egymással összevetve – anélkül azonban, hogy az eredmények különbségeinek mögöttes szerkezete ténylegesen feltárulhatna.

A kiadvány öt fejezetből áll. Az első fejezet az oktatásügyi kiadásokról, az oktatásfinanszírozásról szól, a második az emberi erőforrásokba való beruházásról, a harmadik az írás- és olvasási képességről a felnőtt lakosság körében, a negyedik az iskolai kudarcokról s a lemaradókról, majd az